

A MAGYAR ÉLELMISZER-FOGYASZTÓK HELYZETE AZ EU-BAN

Tanulmányunkban arra keressük a választ, hogy a magyar élelmiszer-fogyasztók jólétére milyen hatással volt az ország EU-integrációja. Jóléti modellek segítségével két évet hasonlítottunk össze. Azt vizsgáltuk, hogy a csatlakozást követő 2007. évben a közös piacon szükséges-e a fogyasztókat kompenzálni annak érdekében, hogy az EU-csatlakozás előtti (2003) jóléti szinten legyenek. Elemzésünk középpontjában a hét magyarországi régiót (Dél-Alföld, Dél-Dunántúl, Észak-Alföld, Észak-Magyarország, Közép-Dunántúl, Közép-Magyarország, Nyugat-Dunántúl) reprezentáló fogyasztók állnak. Róluk azt feltételezzük, hogy helyzetük 2007-re megváltozott 2003-hoz képest. Hipotézisünk szerint az EU-csatlakozás kedvezőtlenül befolyásolta a magyar élelmiszer-fogyasztók helyzetét, számukra kompenzáció fizetésére lenne szükség annak érdekében, hogy az EU-csatlakozás előtti szinten legyenek képesek élelmiszereket fogyasztani.

1. ELMÉLETI HÁTTÉR

Az Európai Unió történetének legnagyobb bővítésére 2004-ben került sor, amikor kilenc ország mellett Magyarország is csatlakozott az európai közös piachoz. Voltak elvárások, amelyek szerint az európai uniós csatlakozás kedvező hatásai meghaladják a hátrányokat. Ezek alapján gyorsabb gazdasági növekedést, növekvő foglalkoztatottságot, emelkedő reálbéreket és nagy összegű uniós támogatásokat reméltek. A közös piac részeként Magyarország a közös agrárpolitikát (KAP) is adaptálta, amely az agrárágazat gyorsabb fejlődését feltételezte. A mezőgazdasági támogatási rendszeren, a termesztett növények és tenyésztett állatok minimális felvásárlási árain, közvetlen kifizetéseken keresztül az uniós gazdáknak pénzügyi biztonságot teremt. Európa egyes részeiben a KAP mesterségesen magas élelmiszerárakat eredményezett. A csatlakozást követően a magyar fogyasztók az egységes piac szereplőiként új helyzettel szembesültek. Tanulmányunk központi kérdése is az, hogy az EU-hoz történt csatlakozással miként változott meg a magyar élelmiszer-fogyasztók jóléte.

Reformok, piaci intézkedések és árváltozások társadalmi csoportokra gyakorolt hatásairól korábban számos tanulmány született. A tanulmányok túlnyomó része az afrikai és ázsiai kontinens fejlődő országairól készült. Bangladesben *Ravallion* [1990] a vidéki háztartások jólétének alakulását tanulmányozta az élelmiszerárak és munkabérek változásának hatására. Vietnámban *Minot* és *Goletti* [2000] vizsgálta a rizspiac liberalizációjának hatásait a szegénységre. Indonéziában az 1997-ben bekövetkezett gazdasági válság jóléti változásait kutatta *Friedman* és *Levinsohn* [2001]. Afrikában *Ackah* és *Appleton* [2007] a ghánai kereskedelmi, mezőgazdasági és po-

litikai reformok következményeként fellépő élelmiszerár-növekedés háztartásokra gyakorolt jóléti hatását vizsgálták, míg *Obayelu* és mások 2009-ben a nigériai városi és vidéki háztartások élelmiszer-fogyasztási szokásaiban rejlő különbségeket térképezték fel. Egyiptomban a helyi pénznem, az egyiptomi font elértéktelenedése okozta következményeket és az egyes háztartásokra gyakorolt jóléti változásokat kutatta a 2000 és 2005 közötti időszakra vonatkozóan *Kraay* [2007].

Az amerikai kontinensen többek között *Porto* [2003] és *Nicita* [2004] végzett kutatásokat. *Porto* [2003] a Mercosur latin-amerikai regionális kereskedelmi szervezet argentin családokra gyakorolt hatását elemezte. *Nicita* [2004] *Deaton* módszerét [1980] továbbfejlesztve becsülte meg a mexikói háztartások jólétének az adóreform hatására bekövetkezett változását.

Az afrikai, ázsiai és amerikai kutatások szinte minden esetben azonos eredménnyel zárultak. Ezek alapján megállapítható, hogy a bevezetett reformok vagy gazdasági intézkedések rövid távon negatív következményeket mutatnak a háztartásoknál, elsősorban a szegényebb családok jólétére hatottak kedvezőtlenül. Példaként említhető Mexikó, ahol a hús, a gabona és a tejtermékek árának csökkentése a szegényebb háztartásokat kevésbé érintette, hiszen ezen termékeket elsősorban a magasabb jövedelmű háztartások vásárolják, illetve fogyasztják. Egy másik közös eredménye a vizsgálatoknak, hogy a magasabb élelmiszerárak által okozott terhek elsősorban a városban élő szegény lakosságot sújtották, hiszen az ő esetükben kizárható a saját termelésű élelmiszerek fogyasztása.

Jóléti vizsgálatokat fejlett országokban is végeztek. Európából *Aasness* [Aasness et al. 1996], és *Gregg* [Gregg et al. 2005] eredményei figyelemre méltóak. A korábbi eredményekkel ellentétben *Aasness* és társai [1996] kimutatták, hogy a norvég széndioxid-kibocsátást megadóztató törvény alig érintette a szerény jövedelmű családokat, míg a tehetősebb családok jólétére kedvezőtlen hatást gyakorolt, mert ők azok, akik jövedelmük nagyobb arányát fordítják olyan fogyasztási javakra (pl. közlekedésre), amelyek nagyobb CO₂-kibocsátást eredményeznek.

Gregg és társai [2006] azt vizsgálták hogyan hatottak az Egyesült Királyság új, 1997-ben megválasztott munkáspárti kormánya által bevezetett reformok a szegény családok jólétére. A reformok egyik célja a 10 éven aluli gyermekkel rendelkező, alacsony jövedelmi szintű nagy családok életszínvonalának emelése volt. A szerzők jóléti számításaik eredményeként megállapították, hogy a szegényebb családok felzárkózása és jólétének fokozása kevesebb nehézségbe ütközött a reform bevezetését követően. Átalakultak a kiadásaik, többet költöttek zöldségre és gyümölcsre, míg az alkoholra és dohánytermékekre fordított kiadásaik mértéke csökkent.

Magyarországi jóléti vizsgálatokkal *Lőrincz* és társai [1999], *Hubbard* és *Podrzsik* [2006] valamint *Cseres* és *Molnár* [2008] foglalkoztak. Ez utóbbi tanulmány célja annak feltérképezése volt, hogy adott fogyasztói kosár esetén a 2004-es uniós csatlakozás milyen változást idézett elő a magyarországi régiókban élők jólétében.

2. REGIONÁLIS JELLEMZŐK

Az Európai Unió 2009-es statisztikai összesítése szerint Magyarország hét régiójából három az EU legszegényebb térségei közé tartozik. Az egy főre jutó GDP alapján ez

a három régió az Észak-Alföld, Észak-Magyarország és Dél-Alföld. A leggazdagabb régiónak a közép-magyarországi régió tekinthető [Eurostat]. Ezek alapján feltételezhető, hogy a jövedelmek és árak alakulása a fent említett három régió fogyasztóit érintette a legkevésbé kedvező módon. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) felmérése szerint a keresetek regionális különbségei is növekedésnek indultak, mert ezekben a régiókban volt legalacsonyabb a nettó jövedelem.

1. táblázat: Éves átlagos nettó fogyasztói jövedelmek (ezer HUF)

Év	Közép-Magyarország	Közép-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Észak-Magyarország	Észak-Alföld	Dél-Alföld
2003	783	663	644	612	541	596	608
2007	1048	907	900	821	756	739	769

Forrás: KSH, 2010

A Közép-Magyarországon alkalmazásban állók éves nettó átlagkeresete 20 százalékkal meghaladta az országos átlagot 2007-ben, ami a magasabb budapesti átlagbéreknek köszönhető. A közép- és nyugat-dunántúli régió keresetei is túlmutattak az országos átlagon, a többi régióknak azonban 7–16 százalék volt a lemaradása 2007-ben.

A szegénység fokát azonban nem a jövedelmek, hanem fogyasztási indikátorok alapján határozzuk meg. *Engel törvénye* értelmében minél alacsonyabb egy fogyasztó jövedelme, annál magasabb az élelmiszerekre fordított kiadások hányada. A 2003-as és 2007-es élelmiszerkiadások arányát, régiók szerinti bontásban a 2. táblázat összegzi.

2. táblázat: A jövedelem élelmiszere fordított hányada (százalék)

Év	Közép-Magyarország	Közép-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Észak-Magyarország	Észak-Alföld	Dél-Alföld
2003	23,3	24,2	26,5	25,5	26,2	27,7	28,2
2007	21,9	24	25	24,8	24,7	25,3	28,2

Forrás: KSH, 2010

Nem meglepő, hogy a legalacsonyabb bevételi szinttel rendelkező alföldi régiók fogyasztói fordítják jövedelmük legnagyobb hányadát (közel harmadát) élelmiszere. Összehasonlításként ez az arány 13 százalék az Egyesült Államokban [U.S. Bureau of Labor Statistics 2004] és 18 százalék Belgiumban [Duquesne et al. 2006].

A jövedelem mellett a fogyasztó jólétét az árak változása is befolyásolja. A termelői árak növekedése hatással lehet a fogyasztói árak alakulására is. A 3. táblázat néhány élelmiszeripari termék termelői és fogyasztói árát és azok változását hasonlítja össze a 2003-as és 2007-es évben.

3. táblázat: Élelmiszerek termelői és fogyasztói ára 2003-ban és 2007-ben

Termék	Termelői ár (HUF)		Változás (%)	Fogyasztói ár (HUF)		Változás (%)
	2003	2007	2007/2003	2003	2007	2007/2003
Sertés	252	337	34	773	979	27
Marha*	201	286	42	890	1230	38
Szárnyas	410	581	42	462	626	35
Tojás	18	24	33	19	26	37
Tej	136	159	17	160	187	17
Alma	115	204	77	149	223	50
Paradicsom	232	414	78	361	452	25
Burgonya	109	150	38	103	151	47
Uborka	184	264	43	317	383	21
Hagyma	129	171	33	135	171	27
Káposzta	90	129	43	106	128	21
Bor*	106	117	10	326	329	1

Forrás: KSH, 2010

* felvásárlási átlagár

A vizsgált élelmiszeripari termékek termelői és fogyasztói ára emelkedett a vizsgált időszakban. Közel 50 százalékos növekedés tapasztalható a húsfélék, az uborka és a káposzta termelői árában, míg a paradicsom és alma ára majdnem 80 százalékos változást mutatott 2007-re. A megváltozott termelői árak a fogyasztói árakban is tükröződnek: 12 termék közül 11 ára 17–50 százalékkal emelkedett a referenciaévhez képest.

A 3. táblázat adatai alapján feltételezzük, hogy a jövedelem, az élelmiszerárak és az élelmiszer-kiadások alakulása negatív hatással volt a magyar régiók fogyasztójának jólétére.

3. ADATOK ÉS MÓDSZER

A számításokhoz felhasznált szekunder adatok a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) éves háztartásiköltség-felvételeiből származnak, amelyek évente körülbelül tízezer háztartás részvételével készülnek. A felmérésben résztvevő háztartások reprezentatívnak tekinthetők a teljes társadalomra nézve.

Az elemzésben a hét magyarországi régió háztartásainak jövedelmét és fogyasztását hasonlítottuk össze egy európai uniós csatlakozás előtti (2003) és egy csatlakozás utáni (2007) évben. Mivel elsősorban az élelmiszerárak változásainak hatásait vizsgáltuk, így minden más termék fogyasztását és árát állandónak véve meghatároztuk az átlagos élelmiszer-fogyasztói kosarat. A kosárba azokat a termékeket soroltuk, amelyek az átlagos vásárló fogyasztási szokásait reprezentálják. Húsfélék közül a sertés, a marha, a csirke, a hal és a kolbász került a kosárba. Cereáliák közül a kenyér, míg a tejtermékek közül a tej, a tojás és a sajt. A zsíradékok különböző formáit (állati és növényi eredetű) is átlagos fogyasztói terméknek tekintettük. A gyümölcsöket az alma, a zöldségeket a paradicsom, uborka, hagyma, burgonya és a káposzta képviseli. Mindezeket túl a cukrot és a bort is figyelembe vettük.

Jóléti elemzésekhez használható a Laspeyres- és a Paasche-index, ezek azonban egyszerre csak egy változóra koncentrálnak (vagy az árra vagy a fogyasztásra), míg minden mást állandónak tekintenek. Az Edgeworth–Marshall (E–M) index egyszerre veszi figyelembe az évek során fellépő ár- és fogyasztásváltozást:

$$I_P^{ME} = \frac{\sum_{i=1}^n q_{i0} p_{i1} + \sum_{i=1}^n q_{i1} p_{i1}}{\sum_{i=1}^n q_{i0} p_{i0} + \sum_{i=1}^n q_{i1} p_{i0}} * 100$$

Ahol:

q_{i0} : az i termék fogyasztása kg-ban, havi szinten, 2003-ban

q_{i1} : az i termék fogyasztása kg-ban, havi szinten, 2007-ben

p_{i0} : az i termék ára 2003-ban

p_{i1} : az i termék ára 2007-ben

Bár az index egyszerre két változót is figyelembe vesz, több feltételezéssel is élnünk kellett:

(1) $q_{x,y} = f(p_{x,y}, I)$, vagyis a fogyasztó két termék közül választ, ahol x az általunk meghatározott fogyasztói kosárban szereplő 20 élelmiszer, y pedig a nem élelmiszer jellegű fogyasztás. A KSH által kialakított kiadási főcsoportok közül (élelmiszer, szesz és dohányáru, ruházat, tartós fogyasztási cikkek, háztartási energia, egyéb cikkek, szolgáltatások) egyedül az élelmiszerek fogyasztását és árát vettük figyelembe, a többi csoportot állandónak tekintettük. Erre azért volt szükség, mert a KAP elsősorban az élelmiszerárakra gyakorolható hatást, a tanulmány célja pedig a hatás mértékének meghatározása volt.

(2) A vásárló fogyasztása csak a termék árától és a megszerzett jövedelemtől függ, a demográfiai tényezőket és az egyéni preferenciát figyelmen kívül hagytuk.

(3) $I = E = q_x + q_y$, vagyis a fogyasztó a teljes jövedelmét elkölte, megtakarítása nincs.

Az indexszámításhoz a fogyasztási adatokat havi szintre bontottuk, regionális árak helyett azonban országos fogyasztói árakat használtunk. Annak érdekében, hogy az infláció okozta áremelkedés ne torzíthassa a végeredményt, a 2007-es árakat és jövedelmeket defláltuk. A kiszámított index ismeretében meghatároztuk a fogyasztóknak adandó kompenzációs variáns összegét.

4. EREDMÉNYEK

A 4. táblázat az E–M-index-számítások eredményét mutatja régiók szerinti bontásban. Az értékek minden esetben meghaladták az egyet, ami a jólét csökkenését feltételezi. Közép-Magyarországon, Közép- és Nyugat-Dunántúlon csökkenés szinte nem történt. A többi országrészben alig 1–2 százalék közé tehető a változás, ami azt jelenti, hogy rövid távon az uniós csatlakozás nem okozott jelentős változást a fogyasztók élelmiszer-fogyasztásában.

4. táblázat: E-M-index és kompenzációs variáns (CV) értékei

	Közép-Magyar-ország	Közép-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Észak-Magyar-ország	Észak-Alföld	Dél-Alföld
E-M-index	1,0072	1,0091	1,0094	1,0107	1,0118	1,0136	1,0143
százalék	100,72	100,91	100,94	101,07	101,18	101,36	101,43
CV (HUF)	471	501	504	544	530	677	723
CV/jövedelem	0,72	0,77	0,77	0,83	0,81	1,04	1,11

Forrás: saját szerkesztés

A kompenzációs variáns mutatja meg azt a jövedelemkompenzációt, amit a fogyasztónak kapnia kellene ahhoz, hogy a referenciaévben elért életszínvonalát lemondás nélkül fent tudja tartani. A szükséges kompenzációs variáns értéke az alföldi lakosok esetében a legmagasabb, mivel a 2. táblázat szerint az ő élelmiszerkiadásai teszik ki a legnagyobb hányadot teljes kiadásai közül. Számukra a kezdeti jövedelmük 1 százalékaival kellene többet adni a 2003-as életszínvonal fenntartása érdekében.

A 4. táblázat értékei szerint mind a hét vizsgált magyar régió fogyasztója kompenzációra szorul, ez az összeg azonban elhanyagolható mértékű. Várakozásainkkal ellentétben a vizsgált élelmiszerek egy részének a kereslete a kereslet törvényének ellentmondva az áremelkedés után növekedett, vagyis Giffen-jószágként viselkedett (Pl. kolbász, káposzta, bor, sajt). Mivel az E-M formula az árváltozás mellett a fogyasztás változását is figyelembe veszi, ez magyarázhatja a csekély százalékos eltérést az indexek értékében.

Bár elemzésünk nem ad teljes körű választ a bevezetésben megfogalmazott kérdésre (több élelmiszeripari termék keresletét és árát is figyelmen kívül hagytuk, nem számoltunk a házon kívüli étkezéssel, a munkanélküliséggel, az ÁFA-változással, a külkereskedelemmel, továbbá állandónak tekintettük a tartós fogyasztási cikkek fogyasztását), a fent definiált vásárlói kosarat alapul véve azonban kijelenthető, hogy az élelmiszer-fogyasztók rosszabbul élnek ugyan, de a jólétsökkenés elhanyagolható mértékű.

IRODALOM

- Aasness, J.-Aslaksen, I.-Gravningsmyhr H. A. [1996]: Distributional efficiency of different types of direct taxation - an analysis of „child relevant” schemes. *Economic Survey* 1996/3: 26-31.
- Ackah, C.-Appleton, S. M. [2007]: *Food Price Changes and Consumer Welfare in Ghana in the 1990s*. CREDIT Research Paper no. 07/03 (Discussion Papers from University of Nottingham).
- Cseres G. Zs.-Molnár Gy. [2008]: Háztartási fogyasztói magatartás és jólét Magyarországon a rendszerváltás után. *Közgazdasági Szemle*, 55: 107-135.

- Deaton, A.-Muellbauer, J. [1980]: An Almost Ideal Demand System. *American Economic Review* 70: 312–329.
- Duquesne, B., Matendo, S., Lebailly, Ph. [2006]: *Profiling food consumption: comparison between USA and EU*. AIEA2 International Meeting „Competitiveness in agriculture and in the food industry: US and EU perspectives”, Bologne, Italy
http://agriculture.wallonie.be/apps/spip_wolwin/IMG/pdf/Gblx.pdf.
- Friedman, J.,-Levinsohn, J.A., [2002]: The Distributional Impact of Indonesia's Financial Crisis on Household Welfare: A 'Rapid Response' Methodology. *World Bank Economic Review* 16(3)
- Gregg, P.-Waldfoegel, J.-Washbrook, E. [2006]: Family expenditures post-welfare reform in the UK: Are low-income families starting to catch up? *Labour Economics* 13(6): 721–746.
- Hubbard, M. C.-Podruzsik Sz. [2006]: Distributional impacts of EU accession on Hungarian food consumers. *Studies of Agricultural Economics* 104: 33–43.
- Kraay, A. [2007]: The Welfare Effects of a Large Depreciation: The Case of Egypt 2000-2005. *Policy Research Working Paper Series from The World Bank* No 4182.
- Lőrincz S.-Vizvári B.-Lakner Z. [1999]: An analysis of Hungarian food market. *Acta Agronomica* 47(4): 441–449.
- Minot, N.-Goletti, F. [2000]: *Rice Market Liberalization and Poverty in Vietnam*. Research Report 114, International Food Policy Research Institute, Washington.
- Nicita, A. [2004]: Who benefited from trade liberalization in Mexico? Measuring the effects on household welfare. *Policy Research Working Paper Series* 3265, The World Bank.
- Obayelu, A. E.-Okoruwa, V. O.-Oni, O. A. [2009]: Analysis of rural and urban households' food consumption differential in the North-Central, Nigeria: A micro-econometric approach. *Journal of Development and Agricultural Economics* 1(2): 18–26.
- Porto, G. [2003]: Using Survey Data to Assess the Distributional Effects of Trade Policies. *World Bank Policy Research Working Paper* 3137.
- Ravallion, M. [1990]: Rural Welfare Effects of Food Price Changes under Induced Wage Responses: Theory and Evidence for Bangladesh. *Oxford Economic Papers* 42: 574–585.
- U.S. Department of Labor, Bureau of Labor Statistics, Consumer Expenditure in 2004 (April 2006), Report 992.
- Household Budget Survey, 2003, Hungarian Central Statistical Office, 2004.
- KSH [2010] stADAT-táblák: *Egyes termékek és szolgáltatások havi, országos fogyasztói átlagárai 1996–2009*. Budapest
- KSH [2009]: A háztartások fogyasztásának színvonala és szerkezete. *KSH Statisztikai Tükör* III(3)